

BIJDRAGE

‘Merci à tous et à toutes de votre propagande’.

Aimé Bogaerts en de Gentse Volkskinderen als reizende kolonie (1898-1915)

Frank Simon, em. prof. dr. historische pedagogiek, UGent

Bruno Vanobbergen, Vlaams kinderrechtencommissaris, gastprofessor vakgroep Pedagogiek, UGent

Eind 19e eeuw startte de socialistische Gentse onderwijzer Aimé Bogaerts – vanaf 1901 hoofdredacteur van Vooruit – met een educatief project: de Gentsche Volkskinderen, een reizende kolonie voor kinderen, die tijdens hun uitstappen in binnen- en buitenland toneel- en dansvoorstellingen verzorgden. Paul Robins integrale opvoeding, zoals toegepast in het weeshuis Prévost in Cempuis, stond als voorbeeld. Bogaerts leidde de groep kinderen tot aan zijn overlijden in 1915. In dit artikel analyseren we de Volkskinderen vanuit een tweevoudig concept van ‘children at risk’, op basis van primaire bronnen zoals brieven, dagboeken, artikels in Vooruit en foto’s. Op het politiek-ideologische vlak streefde Bogaerts de vorming van het verzuilde socialistische kind na; op het pedagogische vlak wilde hij het rationalistische opvoedingsproject realiseren. Die dubbele analyse onthult een interessante pedagogische tegenstrijdigheid: de integraal rationalistisch opgevoede kinderen fungeerden als socialistische propaganda-instrumenten.

In april 1898 richtte Aimé Bogaerts (1859-1915) samen met Karel De Wette, een gewezen circusartiest, de Gentse Volkskinderen op. Die groepering bestond uit jongens en meisjes tussen 6 en 14 jaar, die op regelmatige tijdstippen bij elkaar kwamen om toneel te spelen, te zingen en te turnen. De Gentse Volkskinderen verwierven vooral bekendheid als reizende schoolkolonie. Aanvankelijk waren die reizen beperkt in tijd en ruimte, maar vanaf 1902 trokken de Volkskinderen gedurende meerdere weken door Frankrijk, Zwitserland, Duitsland en Luxemburg. De reizen dienden zowel een pedagogisch als een politiek-ideologisch doel. Vanuit pedagogisch oogpunt vormden ze een belangrijke aanvulling op het traditionele onderwijs. Onder het motto ‘betrouw u niet op de school alleen’ stond Bogaerts voor een integrale opvoeding, daarin sterk geïnspireerd door Paul Robin. We komen daar verder op terug. Politiek-ideologisch vormden de reizen van de Gentse Volkskinderen een belangrijk

propagandamiddel voor het (Gentse) socialisme, dat zich op het eind van de 19e eeuw steeds duidelijker profileerde. Na de stichting van de socialistische coöperatie Vooruit in 1880 en vooral tijdens de jaren van strijd voor het algemeen stemrecht, tot 1893, brak de Gentse sociaaldemocratie door als politieke en sociale massabeweging.¹ Op relatief korte termijn vormde het Gentse sociaaldemocratische model niet alleen een toonaangevend voorbeeld voor de arbeidersbeweging in België, maar verwierf het ook buiten de landsgrenzen naam en faam. Bogaerts beschouwde de Volkskinderen als ‘de herauten van de arbeidersbeweging, de vredesgezanten die het woord van Marx dienden te belichamen: “Werklieden aller landen verenigt U”’.²

Tot nog toe heeft de geschiedenis van de Gentse Volkskinderen nog maar beperkte aandacht gekregen. In zijn boek *Novecento in Gent*, over de doorbraak van het socialisme in Vlaanderen, haalt Guy Vanschoenbeek hen aan in zijn overzicht van de socialistische jeugdbeweging. Hij toont hierbij vooral interesse voor de politieke dimensie.

In deze bijdrage willen wij Bogaerts’ initiatief analyseren vanuit het perspectief van het *child at risk*. De geschiedenis van het kind *at risk* is een verhaal van voortdurende expansie, over de aanhoudende creatie van nieuwe risicokinderen, met daaruit voortvloeiend de invoering van maatregelen om aan de (nieuwe) risico’s zo veel mogelijk paal en perk te stellen. Het is een verhaal waarvan de meeste auteurs de oorsprong situeren bij het begin van de 19e eeuw, op een ogenblik dat men voor verlaten kinderen, vondelingen, landlopers en wezen tal van initiatieven ging ontwikkelen om het op moreel vlak in gevaar verkerende kind te redden voor de samenleving. Het was de aanzet van een streven om het aantal risicokinderen sterk in te perken; een streven dat vreemd genoeg aanleiding gaf tot het ontstaan van steeds nieuwe categorieën risicokinderen. Die vaststelling doet Jeroen Dekker besluiten dat wat pedagogen beloftevol aankondigden als ‘de eeuw van het kind’ in wezen hoofdzakelijk ‘de eeuw van het risicokind’ geworden is.³ ‘*At risk*’ kent daarbij vele invullingen, gaande van vermeend probleemgedrag bij kinderen en jongeren en de gezinnen waaruit ze voortkomen, tot kinderen en jongeren met een bepaalde fysieke of mentale handicap.⁴

In onze analyse van de Gentse Volkskinderen geven we ‘*at risk*’ een wat eigenzinnige interpretatie en situeren we het op twee niveaus. In de eerste plaats duiden we het Gentse volkskind als een kind *at risk* op politiek-ideologisch niveau. Met zijn initiatief wilde Aimé Bogaerts de ouders van de arbeidersklasse overtuigen hun kinderen weg te halen bij de activiteiten van de liberale arbeidersgenootschappen, omdat hij zich absoluut niet schaarde achter hun adagio dat de arbeiders gemoraliseerd moesten worden door hen te verlichten. De initiatieven van de liberale arbeidersgenootschappen hadden volgens hem een sterk

moraliserende en socialiserende functie. Het was daar dat kinderen en jongeren ervan overtuigd werden dat god, gezin en eigendom de pijlers van de maatschappij vormden. Het kind vertoefde er in quarantaine tegen sociale besmetting allerhande, zoals alcoholmisbruik of prostitutie, en verwierf er de eigenschap uit plichtsbesef in eigen behoeften te voorzien.⁵ Leerplicht, sparen en werkliedengenootschappen leidden de sociale kwestie naar een oplossing: ‘Le foyer de la famille est constitué, l’ordre moral est fondé et, en même temps, le socialisme vaincu.’⁶ Het ideaal dat Bogaerts veeleer voor ogen had, was dat van de vorming van het politiek-ideologisch verzuilde, socialistische kind. In tweede instantie was Bogaerts ervan overtuigd dat het arbeiderskind ook op pedagogisch vlak in gevaar verkeerde. Hij stelde een rationalistisch opvoedingsproject voorop, met een wetenschappelijke en rationele basis. Het had dus niets van doen met bovennatuurlijke interventies. Bogaerts manifesteerde zich hier als een radicale tegenstander van het katholiek onderwijs, dat hij verweet ‘het hart en de hersenen van de arbeiderskinderen permanent te vergiftigen’.⁷ Het zijn beide percepties van het kind *at risk* die in deze bijdrage centraal staan.

Naast die interpretatie van het risicokind willen we ook aandacht besteden aan het beeld van het kind dat risico’s neemt, een onderbelicht onderwerp in de pedagogische historiografie. Het betreft ‘not only [...] children and youth who are deemed dependent or deviant, but [...] young people who are creative, active makers of history, who step beyond the bonds of tradition, defy age restrictions, challenge accepted norms and institutions, and help create new cultural practices, values, and sensibilities’.⁸

Om onze analyse in kaart te brengen, steunen we op verschillende soorten primaire bronnen. Zo zijn er ten eerste brieven en dagboekverslagen van enkele kinderen die aan de reizende schoolkolonie hebben deelgenomen. Daarnaast rapporteerde Bogaerts, die op dat ogenblik al hoofdredacteur van de krant *Vooruit* was, tijdens de zomermaanden vrijwel dagelijks over de avonturen van de Volkskinderen en hun begeleiders in de krant zelf. Tot slot beschikten we ook over beperkt visueel materiaal.

Aimé Bogaerts en de Gentse politieke en pedagogische context in de tweede helft van de 19e eeuw

Gent was een van de eerste steden op het Europese continent die een ingespannen industrialiseringsproces doormaakte. In de loop van de 19e eeuw werd en bleef de stad een industriële enclave in een voor de rest sterk agrarisch Vlaanderen. Met behulp van spinmachines, die Lieven Bauwens uit Engeland smokkelde, groeide Gent uit tot *the Cotton*

City, het Manchester van het continent.⁹ Rond de katoennijverheid vestigden zich vrij snel andere industrietakken. In 1838 werden de eerste mechanische vlasspinnerijen opgericht, er ontstonden ateliers voor machineconstructie en na de openstelling van het kanaal naar Terneuzen in 1827 ging ook de haven op volle toeren draaien. De industrialisering deed het aanzicht en de sociale structuur van de stad snel veranderen. Zo verdubbelde in de tweede helft van de 19e eeuw het bevolkingsaantal, waardoor Gent op dat ogenblik het grootste aantal arbeiders van België telde.¹⁰ Het gaf de stad meteen een sterk proletarisch karakter. Tot de lente van 1857 bestond er evenwel geen Gentse arbeidersbeweging. De Broederlijke Maatschappij der Wevers van Gent, kort daarop gevolgd door de Maatschappij der Noodlijdende Broeders waarin de spinners zich verenigden, brachten hierin verandering. De daaropvolgende jaren richtten onder andere de kleermakers, de werktuigmakers en de handwevers vergelijkbare verenigingen op. De symbiose tussen die verschillende arbeidersbewegingen en het sociaaldemocratische project groeide geleidelijk aan gedurende de jaren 1870.

Een belangrijke rol daarin speelden de coöperatieve maatschappijen, waarvan de broodbakkerij van de Vrije Bakkers het meest toonaangevend was. Er waren al eerder experimenten met coöperatieve maatschappijen geweest. Onder meer François Laurent had, als belangrijk liberaal denker, de idee van coöperatieve zelfhulp als oplossing voor de sociale problemen naar voren geschoven. De oprichting van de Vrije Bakkers legde echter de grondslag voor een steeds sterker groeiend coöperatief succesverhaal.¹¹ Toen de Vrije Bakkers zich aansloten bij de Vlaamse Socialistische Arbeiderspartij, opgericht in 1877, gaf dat aanleiding tot een vergaande vermenging tussen coöperatieve en politieke doelstellingen. Dat leidde tot discussie en verdeeldheid. In november 1880 splitsten de Vrije Bakkers zich uiteindelijk, waarbij de socialistische minderheid binnen de coöperatie zich omvormde tot de samenwerkende maatschappij Vooruit. Voor het startkapitaal deed de nieuwe maatschappij een beroep op de Broederlijke Wevers. Die initiële band tussen Vooruit en de Broederlijke Wevers bleef lang zeer hecht: de wevers speelden nog geruime tijd de eerste viool in het bestuur van de coöperatie. Mettertijd ging de naam Vooruit steeds duidelijker voor een heus politiek programma staan. ‘Men wilde niet naar “links” of naar “rechts” (volgens de klassieke aanduiding van liberalen en katholieken), maar “recht vooruit”.’¹² Ook in andere landen stond de naam trouwens symbool voor de derde weg die de sociaaldemocratie tussen klassiek links en rechts bewandelde. Het Duitse *Vörrwärts* of het Italiaanse *Avanti* zijn hiervan twee gekende voorbeelden. Of zoals de Franse socialist Henri Ponard in 1902 schreef: ‘Le Vooruit donne à tous un peu de bonheur aujourd’hui et pour l’avenir que ne promet-il pas? Donne nous ta

confiance, donne nous le pouvoir. Nous avons le droit de promettre.¹³ De groei van Vooruit toont zich het best in kwantitatieve gegevens. De maatschappij begon met 274 afgescheurden en overschreed rond de eeuwwisseling de kaap van 7000 leden. Aan de vooravond van de Eerste Wereldoorlog telde ze 9000 leden.¹⁴ Die gestage groei vormde de voorbode van de electorale aardverschuiving die onmiddellijk na het einde van de Eerste Wereldoorlog plaatsvond. Bij de verkiezingen van 1919, toen voor het eerst het zo nagestreefde ‘één man, één stem’ werd toegepast, behaalde de Belgische Werkliedenpartij in het arrondissement Gent-Eeklo 30 procent van de stemmen. Twee jaar later behaalden de socialisten 17 van de 39 zetels in de Gentse gemeenteraad.

Op ongeveer hetzelfde moment dat de socialistische coöperaties zich ontwikkelden, ontstonden ook de arbeidersverenigingen. In tegenstelling tot de coöperaties kwam het initiatief daarvoor niet van de arbeiders zelf, maar van de bourgeoisie. Een belangrijk figuur in Gent was de reeds eerder genoemde liberaal François Laurent. Laurent vond de 19e-eeuwse sociale evolutie in Gent onrustwekkend. Hij zag de gerezen sociale problemen als een gevolg van de morele degeneratie van de arbeiders. De coöperaties en de opkomende socialistische beweging interpreteerde hij als duidelijke tekenen van immoraliteit. Zij bedreigden de netheid, de intelligentie, het goede gezinsleven en fijnzinnigheid, die volgens Laurent zo eigen waren aan de cultuur en de moraliteit van de bourgeoisie. Om de sociale orde te verzekeren, was er bijgevolg nood aan een geheel van moraliserende initiatieven voor de arbeiderskinderen *at risk*. Opvoeding en onderwijs golden daarbij als instrumenten bij uitstek om *les nouveaux barbares* opnieuw op het rechte morele pad te krijgen.¹⁵ Een concreet initiatief vormden de liberale patronaten, opgericht naar het voorbeeld van de katholieke patronaten. Ze hadden als doel de arbeiderskinderen en jongeren zo veel mogelijk van de straat weg te houden door lezingen, culturele activiteiten, wandelingen en dagtrips te organiseren. Langs die weg hoopten ze het gezinsleven van de arbeidersfamilie economisch, moreel en intellectueel te verbeteren. Laurent ijverde voor de oprichting van liberale patronaten, omdat hij verwachtte op die manier de arbeiderskinderen voor het vrijzinnige onderwijs te winnen. Zolang ze immers deelnamen aan de katholieke tegenhangers, was de kans heel groot dat ze voor de katholieke scholen bleven kiezen.

De strijd tegen de katholieken en hun initiatieven was een belangrijke drijfveer voor Laurent en de liberalen. In januari 1875 hadden zij *L’Avenir* opgericht om het seculiere onderwijs financieel te ondersteunen en om de arbeidersklasse te moraliseren.¹⁶ Ook de liberale patronaten werden door *L’Avenir* betaald en ondersteund. De vrije liberale school in Sint-

Amandsberg, bij Gent, opgericht in 1886 als een rationalistische school, was een van de vrijzinnige scholen die L'Avenir mee ondersteunde. De benaming 'rationalistische school – école rationaliste' werd toen gebruikt om de scholen aan te wijzen waar helemaal geen godsdienstonderwijs werd gegeven en die duidelijk antidogmatisch en antiklerikaal waren ingesteld.¹⁷ Het is hier dat de figuur van Aimé Bogaerts voor het eerst opduikt.

Bogaerts, zoon van een onderwijzer en vanaf 1878 zelf onderwijzer bij het Gentse stadsonderwijs, was tussen 1886 en 1896 een van de drijvende krachten achter de vrije liberale school in Sint-Amandsberg. Op het eerste gezicht tekent zich hier een merkwaardige tegenstrijdigheid af: Bogaerts, die de geschiedenis inging als een notoir socialist, verschijnt hier binnen een sterk liberale context. De sleutel hiervoor ligt bij de Cercle progressiste de Gand, waarvan Bogaerts sinds 1890 lid was. Bij de oprichting van de school verenigde de Gentse liberale partij twee verschillende liberale strekkingen: de doctrinair en de progressisten. De beide liberale polen zorgden voor kapitaal; de uitvoerende, dienstverlenende en onderwijstaken waren in handen van de progressisten. Het schoolpubliek bestond voornamelijk uit kinderen van door het socialisme beïnvloede arbeiders. Toen er in de nasleep van de verkiezingen van juni 1890 een breuk kwam binnen de liberale partij, gingen de doctrinair de school boycotten. Ze verweten de progressieve vleugel een te nauwe band met de socialisten. Vanaf dat ogenblik stelden progressisten en socialisten alles in het werk om de school te redden. Dat lukte aanvankelijk ook, maar in 1896 moest ze bij een compleet gebrek aan financiële middelen de deuren definitief sluiten.

Hoewel de Vlaamsgezinde Bogaerts¹⁸ zich aanvankelijk eerder in het liberale kamp situeerde, onder meer door zijn lidmaatschap van het Willemsfonds, koos hij uiteindelijk toch voor de weg van het socialisme. Hij was al sinds 1890 lid van Vooruit, maar werd pas openlijk socialist toen hij in 1893 de Belgische Socialistische Onderwijzersbond stichtte. Vanaf dat ogenblik werd Bogaerts een van de prominente figuren binnen de Gentse socialistische vrijdenkerij. In 1894 werd hij lid van de Socialistische Vrijdenkersbond en stichtte hij een Vlaamse Vrijdenkersfederatie.¹⁹ Kort daarop, in 1895, werd hij stichter-uitgever-hoofredacteur van het vrijdenkerstijdschrift *De Rede*. Bogaerts was onmiskenbaar de drijvende kracht van de Vlaamse Vrijdenkersfederatie: hij schreef talloze vulgariserende brochures en was een onvermoeibaar voordrachthouder in heel Vlaanderen.²⁰ In 1901 zei Bogaerts het onderwijs vaarwel en werd hij hoofredacteur van *Vooruit*.²¹ Toch bleef de pedagogiek hem bezighouden. In de krant, en meer specifiek in zijn *Zondagpraatjes* besteedde hij veel aandacht aan de opvoeding en de verzorging van de kinderen thuis. De laag

ontwikkelde, jonge arbeidersvrouwen moesten bijleren over kinderverzorging en hygiëne. Hij schreef ook over kindersterfte en geboortebeperking, en verspreidde langs die weg zijn neomalthusiaanse denkbeelden. Daarnaast zette hij zich nog in voor de socialistische vrouwenbeweging.²² Zijn hart lag echter bij de Gentse Volkskinderen. Het maakt van Bogaerts een goed voorbeeld van een socialistische pedagoog met een anarchistisch tintje, die de praktijk niet uit de weg ging.

De Volkskinderen als reizende kolonie

In de zomer van 1899 organiseerde Aimé Bogaerts voor het eerst een meerdaagse reis voor de Gentse Volkskinderen. Hij haalde zijn inspiratie hiervoor uit verschillende hoeken. In de eerste plaats waren de werkliedengenootschappen die François Laurent had opgericht op het einde van de jaren 1860, ongetwijfeld een belangrijk voorbeeld. Die genootschappen stoelden op het principe van sociale en morele opvoeding, door kinderen en jongeren aan hun gezin te onttrekken. Daarnaast was Bogaerts ook duidelijk beïnvloed door de schoolexcursies die plaatsvonden in het weeshuis van Cempuis in Frankrijk dat Paul Robin had opgericht.²³ Die excursies sloten perfect aan bij Robins ideeën over het belang van een integrale opvoeding. Niet alleen het patroon ervan, maar ook de steden die ze in Frankrijk bezochten, vertoonden grote gelijkenissen met de reizen van de Gentse Volkskinderen.

Op hun eerste reis trokken de Volkskinderen en hun begeleiders twaalf dagen lang te voet en met de trein door België. Onder meer Antwerpen, Mechelen, Brussel, Namen, Seraing en Luik stonden op het programma. 's Voormiddags werd er doorgaans gereisd, in de namiddag speelden de kinderen of bezochten ze 'nijverheidsgestichten'.²⁴ 's Avonds traden ze gewoonlijk op. Een optreden bestond klassiek uit het zingen van liederen, afgewisseld met de opvoering van enkele toneelstukken die Bogaerts zelf had geschreven. De meeste van die toneelstukken hadden een sterk moraliserende inslag en beklemtoonden het belang van respect voor ouderen, de waarde van het beschermen van dieren, of het gevaar van ondankbaarheid en ongevoeligheid. De optredens vonden niet alleen tijdens de grote zomerreizen plaats. Ook in andere periodes van het jaar trokken de kinderen voor een of meerdere dagen naar een Belgische – vaak Waalse – stad om er hun zangspelen te brengen. Hierin manifesteert zich een heel belangrijk aspect van de reizen die Bogaerts organiseerde. Door met de Gentse Volkskinderen naar Waalse steden te trekken, wou hij die steden een voorbeeld stellen van de broederlijkheid die de kern moest vormen van de socialistische partij.

‘t Waren heerlijke propagandadagen. De harten worden week, de oogen glinsteren van liefde, hier en daar knipt men een traantje weg. En van die stemming, in de overvolle zalen, maken wij dan telkens gebruik om de toehoorders aan te spreken, om ze te wijzen op de heerlijke toekomst, die de socialistische partij beoogt, op de verbeteringen en oplossingen, die wij voorstaan, op de broederlijkheid, die alle werklieden nauw moet vereenigen, op de plicht der ouders hunne kinderen eene echt socialistische opleiding te bezorgen.’²⁵

In de zomer van 1902 trok Bogaerts samen met de Volkskinderen voor het eerst over de Belgische landsgrenzen voor een veertiendaagse rondreis door Frankrijk, Zwitserland, Duitsland en het Groothertogdom Luxemburg. De daaropvolgende jaren herhaalde die reis zich iedere zomer, met uitzondering van het jaar 1908 toen er geen financiële middelen waren om ze te bekostigen. Voor Bogaerts omvatten de reizen een driedelig doel: ‘samenopvoeding en daadwerkelijk onderwijs’, ‘overal de harten winnen, om zo tot het vormen van kindergroepen aan te zetten’ en ‘het goede zaad verspreiden, woorden van eendracht en liefde, van samenwerken en vooruitgaan’.²⁶ Hoewel niet geëxpliciteerd, kenden de reizen een vast stramien om die doelstellingen zo optimaal mogelijk te realiseren.

Een eerste opmerkelijk kenmerk van de reizende kolonie was haar ‘open einde’. Bogaerts, een paar gezellinnen en ongeveer dertig Volkskinderen tussen 8 en 16 jaar vertrokken meestal midden augustus met de trein vanuit Gent, maar het lag nooit op voorhand vast wanneer het gezelschap opnieuw in Gent zou neerstrijken. Dat had, ondanks de vaak urenlange treinritten en het omvangrijke parcours dat ze aflegden, weinig te maken met praktische zaken, maar veeleer met het enthousiasme waarop Bogaerts zich liet meedrijven. ‘Wat wij voorzien hebben, is gebeurd. De vrienden laten ons hier niet vertrekken. Wij offeren ons dus op en blijven hier. Wat een zoele opoffering!’²⁷ Tijdens de rondreis van 1905 bijvoorbeeld verbleven de kinderen acht dagen in Parijs, terwijl daags tevoren in de *Vooruit* nog was aangekondigd dat ze waarschijnlijk vier dagen in Parijs zouden verblijven. ‘Maar niets is vast geregeld en enkel in mijn volgende brief zal ik kunnen zeggen wanneer wij terug in Gent zullen aanlanden.’²⁸

De communicatie met het thuisfront vormde een tweede bijzonder kenmerk van de rondreizende kolonie. Bogaerts schreef als hoofdredacteur van *Vooruit* bijna dagelijks een reisverslag in de krant. Daarnaast verstuurde hij regelmatig telegrammen en postkaarten ‘om de ouders gerust te stellen’.²⁹ Die werden vervolgens aan de ramen van het partijlokaal bevestigd zodat ouders ze konden komen bekijken. De uitgebreide berichtgeving had niet

enkel een informerende functie. Door Bogaerts' geschriften heen wordt duidelijk hoe sterk hij de ouders ook wilde overtuigen van het belang van de hele onderneming voor de morele en sociale ontwikkeling van de kinderen. 'Als al de werkerkinderen elkaar zullen omhelsd hebben in hunne jeugd, als zij elkander zullen leeren beminnen, zal geen potentaat, hoe machtig ook, ze nog wapens in handen geven om elkander te moorden.'³⁰ Maar het was even cruciaal dat de ouders zich ten volle bewust waren van de rol die hun kinderen speelden in het verwezenlijken van de 'goede zaak'. De ouders moesten hun kinderen gedurende lange tijd missen, maar hun gemis diende een hoger belang. 'Vol vertrouwen en liefde hebben de arme gentsche werklieden het duurbaarste wat zij bezitten, hunne eigen kinderen, honderden uren ver gezonden om overal de eenheid der socialistische partij te verkondigen.'³¹

Om dezelfde reden riep Bogaerts op het einde van de reis telkens de ouders en andere leden en sympathisanten van de socialistische partij op om de kinderen bij hun thuiskomst aan het station massaal te verwelkomen. De Volkskinderen moesten ontvangen worden zoals in alle buitenlandse steden: met de fanfare voorop, in stoet, op weg naar het partijlokaal. Of aan Bogaerts' oproep altijd veel gehoor werd gegeven, is niet meteen duidelijk. Na de thuiskomst uit Parijs in 1905, schreef hij in *Vooruit*: 'Heel lang was de stoet niet, maar hij had het in zijne breedte.'³²

Inhoudelijk vertoonden de reizen in het buitenland hetzelfde patroon als die in België. De groep vertrok telkens met de trein uit Gent en was vervolgens bijna een hele dag onderweg naar de eerste bestemming. In de voormiddag werd er gereisd, met de trein, maar ook te voet. Ter plaatse werd de reizende kolonie meestal onthaald door lokale socialistische organisaties en waardigheidsbekleders, waarna ze in stoet naar het plaatselijke partijlokaal trokken. In de namiddag bezochten ze socialistische verwezenlijkingen en coöperaties, zoals de schaliegroeven in Anger, de lakenfabriek en de Samenwerkende Meubelmakerij van Elboeuf en de Familistère in Guise. Die bezoeken werden afgewisseld met meer toeristische uitstapjes naar zee of wandelingen door het Juragebergte.

Elke avond gaven de kinderen een optreden. De verslagen van Bogaerts' verhalen de reacties van de lokale bevolking op die optredens met steeds terugkerende superlatieven. 'Men omhelst de kinders, men draagt ze in triomf. Overal vlaggen, geestdrift, vuur, liefde. Zijn die lieden uitzinnig in dit schoone, schoone land? Dat is niet menselijk meer.'³³ Op het einde van het optreden in Rijsel 'moest Bogaerts zelf tot de menigte spreken en verzoeken niet meer te biseeren, omdat de kinderen te vermoeid waren'.³⁴ Niet alleen Bogaerts' relaas kenmerkt zich

door onuitputbaar enthousiasme, ook de lokale socialistische pers bericht was heel lovend over ‘les pupilles du Vooruit’.

‘Jamais nos chœurs d’opéra, ni même nos chœurs d’amateurs, stylés, n’ont approché de cette perfection. C’est absolument étonnant. [...] Ils dansent, évoluent, font de la gymnastique suédoise, jouent de la pantomime ... que ne savent-ils pas faire?’³⁵

De geestdriftige ontvangst van de kinderen manifesteerde zich ook op momenten dat ze aan de gastgezinnen werden toegewezen. Bogaerts beschrijft taferelen van ruziemakende en schreiende vrouwen om koste wat het kost een volkskind in huis te mogen opnemen. Het leidde hem op een bepaald ogenblik tot de verzuchting: ‘Och, konden we onze kinderen maar in stukken snijden, dan gaven we aan elk een brokje mee.’³⁶ Bogaerts stelde enkele richtlijnen op waaraan de gastgezinnen zich moesten houden. In zijn *Recommandations aux parents adoptifs* stond de zorg, de gezondheid en de hygiëne van de volkskinderen centraal. Aan de gastgezinnen vroeg hij om de kinderen goed te verzorgen (geen alcohol, geen tabak, tijd nemen om te wassen), zonder ze te verwennen.³⁷ De moraliserende toon van de zeven richtlijnen was niet enkel voor de kinderen bedoeld, maar ook voor de gastgezinnen zelf: ‘Rien ne sert de courir, il faut partir à temps.’ Het gevecht om de kinderen bezorgde overigens niet alleen Bogaerts, maar ook de lokale organisatoren kopzorgen. Bogaerts citeert de burgemeester van Nouzon: ‘Van al de voorbereidingen tot uwe ontvangst is de moeilijkste zaak het verdeelen der kinderen. Mijn kop is bijna zot geraasd, omdat ik ... vrienden zou bevoordeligd hebben. En verbeeld u, zuchtte hij dan, ik heb er zelf geen durven nemen!’³⁸ Toch waren de Gentse Volkskinderen niet overal even gewild. Iedere reis was er wel een stad die het optreden van de kinderen verbood of boycotte. Zo gaf ‘de reactionaire gemeenteraad’ van Amiens in 1904 geen toestemming om het optreden van de Volkskinderen in ‘den Grooten Cirk’ te laten plaatsvinden.³⁹ In 1905 verbood de burgemeester van Le Havre om vaandels te dragen en stoeten te vormen. Het publiek mocht geen liederen zingen ter gelegenheid van de komst van de Volkskinderen. ‘Wat een ezel!!!! Er komen dertig socialistische kinderen in zijne stad, met bloemen in de handen, de lach op de lippen, het zachte, hoopvolle kinderlied van vrede en mensenliefde aanheffende en die stapelzotte gek ... heeft schrik.’⁴⁰

De avond van ieder optreden eindigde steevast met een toespraak van Aimé Bogaerts. Hij verhaalde de geschiedenis van de Gentse vakbonden en coöperaties en zette daarbij sterk in de verf hoe de Gentse arbeidersbeweging tot een massabeweging aan het uitgroeien was door de

klemtoon te leggen op het collectief.⁴¹ Hij beschouwde Gent als ‘de leermeesteres van heel Frankrijk’ en stimuleerde de buitenlandse steden om vergelijkbare initiatieven te nemen.⁴² Zijn oproep steunde daarbij op een heel duidelijk geloof in de vooruitgang van de maatschappij. Er was nood om een nieuwe, krachtige samenleving te bouwen. ‘We moeten zorgen dat achter ons een jonger geslacht gereed staat, verstandiger, beter ingelicht, knapper, sterker, strijdvaardiger dan wij. Wij moeten opvolgers hebben in wie ’t socialisme als het ware met de spieren is mede gegroeid.’⁴³ Bogaerts hamerde daarbij op het belang om kindergroeperingen op te richten en verwees systematisch naar steden als Angers, Rouen en Sotteville, die het voorbeeld van de Gentse Volkskinderen al gevolgd hadden. Toen de Volkskinderen in 1905 op het stadhuis van Parijs ontvangen werden, luidde het dat ‘het groote Parijs nog mist wat het socialistische Gent met zoveel kennis en toewijding heeft kunnen tot stand brengen, hunne georganiseerde jeugd’.⁴⁴ Bogaerts doorspekte zijn toespraken met emoties en pathetiek, wat hem bij zijn tegenstanders de bijnaam ‘de schreeummuule’ opleverde. Tijdens zijn redevoering bij de thuiskomst van de Volkskinderen in 1902 stelde Bogaerts hierover: ‘Vrienden, onze vijanden noemen mij “de schreeummuule”, maar wanneer ik zulke tooneelen zie, dan ween ik gaarne.’⁴⁵ De optredens en toespraken duurden meestal tot laat in de avond, of liever, de nacht. Bogaerts wees regelmatig op de vermoeidheid bij de kinderen als gevolg van het late uur waarop ze gingen slapen. Dat was alvast in tegenstrijd met regel nummer drie van zijn *Recommandations aux parents adoptifs* die stelde: ‘Ne laissez pas les enfants veiller trop tard. Bien dormir est un besoin imperium du jeune âge.’ ‘Maar als men goede propaganda maakt, is vermoeidheid niet te tellen’, aldus Bogaerts.⁴⁶

Bogaerts’ initiatief inspireerde socialistische militanten uit andere Belgische steden en gemeenten, zoals bijvoorbeeld Leuven en Jette. Ook in het buitenland kende de reizende kolonie navolging. De meest gekende epigoon waren *les enfants du peuple* van het Franse Saint-Claude. De groep werd kort na het Gentse bezoek in september 1902 opgericht en maakte deel uit van een socialistische coöperatie La Fraternelle in de Jura. In 1907 bracht de Franse kolonie een bezoek aan de Gentse kameraden.⁴⁷

Het Gentse volkskind als een kind *at risk*. Het belang van de integrale opvoeding

Zoals we in de inleiding al aangaven, willen we de Gentse Volkskinderen interpreteren tegen de achtergrond van het kind *at risk*. Twee elementen zijn daarbij van belang: het kind beschermen tegen opvoeding en onderwijs die al te klerikaal waren, en tegen een al te sterke

inmenging van de staat in hun leven. Het kind dat in Bogaerts gedachtegoed centraal staat, is het kind als sociaal wezen dat zijn verantwoordelijkheid opneemt voor het collectief. Een gevolg van dat laatste is de grote klemtoon die Bogaerts legt op het belang van vredesopvoeding. De staat met zijn militair apparaat gold als tegenvoorbeeld van het vreedzame ‘bohemerleven’ dat Bogaerts met de reizende kolonie voor ogen had.⁴⁸ Hij had vrij progressieve ideeën op het relationele vlak en pleitte voor communes en familistères. Als aanhanger van wat hij een ‘Sociale Wereldrepubliek’ noemde, komt zijn aversie voor het militaire en het politionele herhaaldelijk in zijn verslagen terug.⁴⁹ Toen de kinderen op hun tocht door België langs een legerkazerne passeerden, luidde het: “Plus d’armes, citoyens! Que la paix féconde le sillon!” Aan de poort der kazerne stormen de kanonnen buiten en onze kinderen zien de droeve tuigen nieuwsgierig na. “Plus d’armes, citoyens!”, zingen zij opnieuw en één onzer roept luid: “Die daar gaan leren moorden, wij, kinderen, gaan leren leven.”⁵⁰ Of over de Belin, een berg van 600 meter hoog die in 1870 als versterkingsburcht was ingericht en die de Volkskinderen in 1903 op een reis door Frankrijk beklommen, schreef hij: ‘Als men ziet wat reuzenwerken hier zijn uitgevoerd en dat men denken wil hoeveel miljoenen hier zijn verspild aan thans reeds afgedankte forten, dan kan men zich een juist gedacht vormen van de menselijke domheid, die in oorlog voeren en militarisme nog een noodzakelijk kwaad ziet!’⁵¹

Daarnaast vormden ook de kerk en het godsdienstonderwijs het onderwerp van scherpe aanvallen. Bogaerts, op dat ogenblik voorzitter van de Gentse Socialistische Vrijdenkersbond, was een van de drijvende krachten achter de propaganda voor het officiële onderwijs en voerde bij de ouders campagne om vrijstelling van godsdienstlessen in de stadsscholen te verkrijgen. Bogaerts stond voor een rationalistische school, antidogmatisch en antiklerikaal. De ene keer uitte zich dat heel expliciet. ‘De lamlendigheid moet bestreden worden, alsook de zwakheid, van de arme kleinen over te leveren aan het klerikalisme, voor een broodkaartje of eene bedsargie [*een wollen deken*]. De armoede is een kwaad beest, maar de vergiftiging van het hart en de hersenen der kinderen is een onherstelbaar ongeluk.’⁵² Op andere momenten ging Bogaerts subtieler te werk. In zijn *Herinneringen uit mijne kinderjaren. Eenige anekdoten* vertelt Jos Lamarcq, een van de gewezen volkskinderen, hoe de kinderen op een gegeven ogenblik op tocht waren en een oude dorpspastoor met een ‘verschrompeld gelaat’ tegenkwamen.⁵³ De kinderen verheugden zich al op ‘het verzekeren van een spottend onthaal’, maar Bogaerts maande hen aan de oude man eerbied te betuigen. Bogaerts en de dorpspastoor raakten in een kort gesprek met elkaar, waarna hij suggereerde dat de pastoor door die ontmoeting bijna bekeerd werd. ‘Met betraande oogen en bevende stem groette hij

deze jeugd welke van stad tot stad, van land tot land, de breede gedachte van broederlijkheid en vrede ging verkonden in een wereld gezuiverd van alle vooroordeel en dogma.⁵⁴ Het antikatholieke en antireligieuze karakter vormde een rode draad door de initiatieven van de Volkskinderen heen. Kort na het ontstaan werd er op zondagochtend, het ogenblik van de misviering, gestart met ontmoetingen die morele emancipatie op het oog hadden. Die bijeenkomsten werden als een alternatief voor het dogmatische discours van de katholieke kerk beschouwd.⁵⁵

Beide elementen – het antiklerikalisme en het streven naar een beperkte invloed van de staat op de kinderen – verenigen zich in wat Paul Robin (1837-1912) omschreef als een *éducation intégrale*. Die *éducation* of *instruction générale* steunt in de eerste plaats op de idee van gelijkheid onder de mensen.⁵⁶ Ieder mens moet al zijn fysieke en intellectuele mogelijkheden kunnen ontwikkelen, om zo een bijdrage te leveren aan de maatschappij waarin hij leeft. Ten tweede verdedigde Robin de stelling dat alle waarheids- en rechtvaardigheidsvraagstukken op een wetenschappelijke manier onderzocht moesten worden. Hij was ervan overtuigd dat als ge vulgariseerde wetenschappelijke inzichten via het onderwijs overgedragen zouden worden, de nieuwe sociale orde als vanzelf tevoorschijn zou komen. De term ‘integrale instructie/opvoeding’ zou Robin bij de Franse utopische socialist Charles Fourier gehaald hebben. Fourier steunde op begrippen als zelfbestuur, *learning by doing*, en de commune als tegenpool voor de gefragmenteerde mens. Die elementen waren ook in Bogaerts’ reizende kolonie heel duidelijk terug te vinden. Bogaerts zag de kolonie niet als een aanvulling op het onderwijs, maar omschreef haar eerder in termen van een correctie op alles wat op school fout liep.

‘Er worden daar aan onze kinderen eene massa begrippen ingepompt die met onze principes weinig overeenstemmen, het gedurig ophemelen van een onnuttig en kostelijk koningschap, het berusten in maatschappelijke toestanden die wij als doorslecht aanzien, het bewierooken van wetten en verordeningen die wij zoo spoedig mogelijk willen omver halen.’⁵⁷

Daartegenover plaatst Bogaerts het reizen, zingen, wandelen en samen spreken. ‘Onze reizende kolonie is het beste bewijs dat het kind behoefte heeft aan zien, aan ondervinden. Woorden en zedenpreken baten weinig – de natuur, de zaak, de handeling is honderdvoud krachtiger bij onderwijs en opvoeding dan alle boekengeschrift of kakschool doceeren.’⁵⁸ Of zoals *Le Jura Socialiste* het in 1902 stelde:

‘Sous le rire et la gaîté des enfants, leur incomparable éducateur a introduit la grande pensée de renovation sociale que poursuit le socialisme international. C’est contre la haine, contre la guerre, contre toutes les oppressions morales ou physiques de l’être humain que sont dirigés chants, pantomimes ou opérettes et tous les petits apportent tant de feu dans l’expression, de conviction dans le regard, de douceur dans le geste, que les plus rébarbatifs se sentent émus devant l’accent de fraternité et d’amour qui s’échappe des lèvres roses de ces enfants qui comprennent déjà leur rôle de propagandistes d’avenir.’⁵⁹

Zowel Fourier als Robin zagen in de Familistère van Guise een toonbeeld van de integrale opvoeding. Het werd beschreven als een educatief systeem, waarbij de kinderen van de *associés* op zeer jonge leeftijd door de collectiviteit werden opgevangen. Het is dan ook niet verwonderlijk dat de Familistère van Guise een klassieker werd tijdens de reizen van de Volkskinderen naar Frankrijk. In de jaren 1890 moet er een behoorlijk intens contact tussen Robin en Bogaerts geweest zijn. Zo nodigde Bogaerts Robin in 1893 naar Gent uit om samen de Session internationale de pédagogie te organiseren. Die bijeenkomst mondde uit in de oprichting van de Association universelle d’éducation intégrale, die echter nooit op volle snelheid geraakte. Naast Bogaerts en Robin, zetelde onder meer ook Alexis Sluys, directeur van de Brusselse stedelijke normaalschool, in het bestuurscomité. In 1899 vergezelde Robin de Volkskinderen gedurende enkele dagen op hun tiendaagse reis door België.⁶⁰ Het jaar daarop ontving Robin opnieuw een uitnodiging van Bogaerts. De bedoeling was ‘une sorte de temple familial anarchiste’ op te richten, maar dat opzet mislukte.⁶¹

Integrale opvoeding versus propaganda: een tegenstrijdigheid

Een cruciale vraag in dit artikel luidt: waren de kinderen *at risk* of waren ze *taking risks*? Je zou kunnen zeggen geen van beiden of allebei. Het hangt van de invalshoek af, van de visies op kind en maatschappij. Neem nu de toenmalige politieke verhouding in een ongenueanceerde voorstelling, katholieken en socialisten recht tegenover elkaar, treffend geïllustreerd door twee cartoons: kinderen die openbare scholen (= kweekvijvers voor socialisten) bezochten, verlieten ze als boefjes of als gedegenereerde bourgeois, als varkens⁶²; kinderen die katholieke scholen bezochten werden volgegoten met religieuze prullaria en zo dom en passief gehouden.⁶³ Beide groepen beschouwden bijgevolg de kinderen van de anderen als een risico voor de maatschappij. Maar op die manier is natuurlijk elk kind een kind *at risk*.

De Volkskinderen werden meegesleurd met Bogaerts, die de tegenstrijdige socialist belichaamde. Een aantal voorbeelden. We wezen er al op dat Bogaerts het moeilijk had met de liberale werkmansgenootschappen, meer specifiek met het sterk moraliserende karakter ervan. Maar Bogaerts toonde zich een goede liberale leerling, en tegelijk een goede socialist in het moraliseren van het kind-zijn met het oog op toekomstig burgerschap. Zijn gedichten en toneelstukken, die soms verschenen onder zijn pseudoniem Johan, zitten compleet in dat patroon. Naast uiteraard de socialistische boodschap (vrede, wereldbroederschap ...) kwamen de moraliserende fingerwijzingen van de werkmansgenootschappen er ruim in aan bod. Bogaerts schreef zelfs een gedicht *Werken en leren*, wellicht niet toevallig ook de naam van een werkmansgenootschap.⁶⁴ Ook het optreden van de Volkskinderen tijdens de carnavalperiode vormde een uitstekende gelegenheid om morele opwaardering na te streven:

‘Zoo [met zingen en toneelspelen] hebben de Volkskinderen den Karnaval doorgebracht. Wat dunkt u? Is het niet veel beter dan al het gemeene straatlopen met maskers – het brullen van dubbelzinnige liedjes – het opgieten van massa’s drank? En geeft het “canaille” hier weerom niet een verheven en navolgenswaard voorbeeld? Waar zijn de echte volksbeschavers?’⁶⁵

Ook de fotomontage die Bogaerts kreeg ter gelegenheid van de eerste buitenlandse trip is treffend. Daarop staan foto’s van de Volkskinderen omringd met moraliserende wijsheden. Naast de gebruikelijke vermeldingen ‘Socialisme’ en ‘Wereldvrede’, staat er ‘Kunst veredelt’, ‘Kloeke lichamen sterke geesten’, ‘Verheft u door studie’, ‘Alle wetenschap verheft den mensch’, ‘Luiheid kweekt alle kwaad’ en ‘Arbeid adelt’ te lezen. De gelijkheid en solidariteit krijgen ook een plaats: ‘Er is geen mensch die vrijheid niet lief heeft, maar de rechtvaardige eischt die voor allen, de onrechtvaardige alleen voor zich zelf’ en ‘Een voor allen. Allen voor een’.

Iets gelijkaardigs kan je vaststellen in verband met de houding tegenover godsdienst. Aan de ene kant trad Bogaerts op als een militante vrijdenker, zeer agressief tegenover kerk en godsdienst, maar aan de andere kant had hij een grote bewondering voor de figuur van Christus die, bezorgd als hij was om ‘’t lijdend menschedom’, eigenlijk ook als een socialist beschouwd kon worden.⁶⁶ Bogaerts keek er wel op toe de kinderen af te houden van het zo verleidelijke ‘priester pesten’, maar kon toch niet verhinderen dat ze naar aanleiding van het optreden van een onvriendelijke koster in een kerk *De Internationale* begonnen te zingen – een hoogtepunt in de collectieve herinneringen.⁶⁷

Een van de treffendste tegenstrijdigheden, en helemaal geen alleenstaand geval in de socialistische beweging, was Bogaerts' houding ten opzichte van de problematiek van de invloed van de staat op opvoeding en onderwijs. Wat was de rol van de staat in het opvoedingsproces? Als hoofdredacteur van de leidende socialistische krant *Vooruit* verkondigde hij het partijstandpunt en verdedigde hij het partijprogramma, een symbiose van sociaaldemocratische en progressief-liberale waarden (sociale mobiliteit, respectabiliteit), dat verwees naar een klasseloze samenleving, collectivisme en internationale solidariteit. Dat programma werd uitgewerkt op het belangrijke congres van Quaregnon (25-26 maart 1894) en wees op het belang van onder meer een 'instruction primaire, intégrale, laïque et obligatoire aux frais de l'Etat'. Overigens hadden de socialistische onderwijzers heel veel van hun eisen in dat programma kunnen schrijven.⁶⁸ Anderzijds zat Bogaerts als privépersoon, in zijn 'vrije tijd' als partijmilitant, veeleer in de anarchistische sfeer, die staatsinmenging uit den boze vond en kleinschalig, in de praktijk, als in een laboratorium, tot realisaties kwam. Het was het dubbele discours van de zogenaamde utopische socialisten. Ze pleitten aan de ene kant vurig voor een sterke rol van de openbare machten om zo het type maatschappij dat ze voorstonden dirigistisch te realiseren. Aan de andere kant ijverden ze voor ruimte voor het kind dat zich ongehinderd moest kunnen ontplooiën om zijn plaats in de maatschappij als sociaal wezen te verwerven. Twee kindbeelden kwamen zo op gespannen voet met elkaar te staan: het te beschermen kind versus het kind als autonome actor. Eenzelfde positie vinden we bijvoorbeeld bij Godin, die in zijn politieke functies verplicht staatsonderwijs voorstond en tegelijk zijn Familistère van Guise had gerealiseerd.⁶⁹ Een gelijkaardige houding tegenover de staat vinden we ook terug in Robins weeshuis in Cempuis.⁷⁰

Bogaerts dubbelzinnige houding wordt nog het duidelijkst geïllustreerd tijdens de optocht naar aanleiding van de executie van de Catalaanse anarchistische pedagoog Francisco Ferrer y Guardia op 13 oktober 1909⁷¹ en de daaropvolgende protestacties van de toenmalige 'linkse antiklerikalen' in tal van Europese steden. In Gent stapten de Volkskinderen mee 'in de stoet'⁷², waarbij Ferrer verheven werd tot symbool van onschuldige slachtoffers van religieus fanatisme en politiek conservatisme.⁷³ Op de protestmeeting speechte Bogaerts: 'Ik heb Ferrer gekend, hij was een voorbeeld van goedheid, van liefde en zachtheid [...], deelde onze gedachten niet, doch hij streed voor de vrijheid van onderwijs en werkte onophoudend voor de ontwikkeling onzer klasse.'⁷⁴ Het was een zachtere versie van de rede van de Gentse socialistische voorman Edward Anseele die Ferrer aanwreef een communistische maatschappij te willen scheppen 'zonder door een hoog ontwikkeld kapitalisme te komen'. Ferrer, zo formuleerde Anseele, was 'dus niet een man van ons. Zijn opvattingen over de

maatschappij hielden hem ver van ons verwijderd.’⁷⁵ Het illustreert de moeilijke relatie van Bogaerts met de Belgische Werkliedenpartij, die de bestaande structuur van openbaar onderwijs aanvaardde.

Het realiseren in de praktijk schrijft zich inderdaad in de lijn van de ‘utopische socialisten’ en situeert zich ten tijde van Bogaerts in wat we de rationalistische nieuwe schoolbeweging kunnen noemen (Robin, Faure, Ferrer ...). Wat waren de effecten van die praktijk? In zekere zin rekruteerde Bogaerts vooral ‘beschermd’ kinderen, meestal de kinderen van leden van de Socialistische Vrijdenkersbond. De meesten van die vrijdenkers behoorden tot het intellectueel meer betrokken, ‘bewuste’ deel van de socialistische partij. Die groep vormde echter een minderheid en in 1913 werden de vrijdenkersorganisaties zelfs gedesaffiliëerd van de partij. Die vond dat hun antiklerikalisme de electorale expansie op het Vlaamse platteland verhinderde.⁷⁶ Het gevolg daarvan was dat de Gentse Volkskinderen na Bogaerts overlijden uitdoofden.

Waren de Volkskinderen *taking risks*? Je kan hen bekijken als de zachte kant van het socialisme. Zo werden ze ook voorgesteld en gefotografeerd – in tegenstelling met het combattieve, veroverende socialisme, dat het kapitalisme op de korrel nam en bijvoorbeeld met de nodige pathos het trotse zelfbeeld van de stakende en demonstrerende arbeider verspreidde. Bogaerts wilde dat een kind verandering teweegbracht op een meer vreedzame manier. De wijze waarop de Gentse Volkskinderen werden voorgesteld, doet ons eerder denken aan ‘the wondrous innocent child’ zoals beschreven door Gary Cross⁷⁷: het kind dat sterke emotionele reacties teweegbrengt en van wie men tegelijk verwacht dat het ons naar een nieuwe en betere samenleving leidt. Volgens Cross staat het kind dan voor een minzame propaganda die mensen gelukkig maakt en hen doet geloven dat een schitterende toekomst aanvangt met knappe en sociale kinderen.

Toch kregen de Volkskinderen een flinke portie zelfzekerheid en redzaamheid mee, zoals blijkt uit verscheidene getuigenissen. Ze onderhielden een correspondentie met de personen die ze tijdens hun reizen hadden ontmoet en creëerden een netwerk van hartsvriend(inn)en. Soms kwam er een liefdesaffaire van, die na wat brieven schrijven weer uitdoofde. De kinderen waren toekomstmakers, voorbereiders van een nieuwe wereld, zoals Edward Bellamy beschreef in *Looking Backward 2000-1887*, een onder socialistische onderwijzers populaire utopische novelle.⁷⁸ Die kinderen zouden hun kroost in de gepaste levensbeschouwing opvoeden en oefenden nu al een gunstige invloed op hun ouders uit. Of zoals Doctor Leete het in *Looking Backward* verwoordde: ‘There is no task so unselfish, so

necessarily without return, though the heart is well rewarded, as the nurture of the children who are to make the world for one another when we are gone.⁷⁹

Nochtans kan je je niet van de indruk ontdoen dat de Volkskinderen fungeerden als propagandamachientjes, die voor hun uitstappen een allesbehalve kinderlijk ritme kregen opgelegd en zeer volgzzaam ondergingen wat Bogaerts voorschreef. Nergens troffen we een vleugje weerstand aan, hoewel een van de ‘strafste’ herinneringen van de kinderen als een speelse daad van protest beschouwd kan worden: ze wierpen stiekem eten door het venster, een harde *saucisson luxembourgeois* die de Gentse magen niet lustten.⁸⁰ De kinderen, meestal meisjes, werden in de socialistische etalage geplaatst, als bewijsstukken van triomferend socialisme, ingeschakeld voor ideologische doeleinden, onttrokken aan de kerk, maar evenzeer beperkt in hun vrijheid. Tegelijk speelde de reizende kolonie een belangrijke rol in de financiële ondersteuning van het Gentse socialistische apparaat. In *Le Jura Socialiste* van 20 september 1902 stonden de opbrengsten van twee concerten van de Gentse Volkskinderen in Saint-Claude (80 en 715 Belgische frank), die naar Vooruit werden doorgeschoven.⁸¹

Bogaerts’ pedagogische project zat uiteindelijk toch niet helemaal in de libertaire sfeer. Met de vrijheid als doel, door educatieve en culturele – niet gewelddadige – actie voorop te stellen om zo veel mogelijk mensen te emanciperen en met de integrale opvoeding en de co-educatie als methode kan je van een anarchistische invloed spreken. Maar met de rationele en wetenschappelijke houding stokte het. Het was makkelijker om de dogma’s die de kerk proclameerde te verwerpen, dan staatsinmenging, als instrument van ongelijkheid en sociaal onrecht, af te wijzen.

1 Guy VANSCHOENBEEK, *Novecento in Gent. De wortels van de sociaal-democratie in Vlaanderen*, Antwerpen/Gent: Hadewijch/AMSAB, 1995, p. 20.

2 *Vooruit*, 27/07/1902.

3 Jeroen DEKKER, Children at Risk in History: a Story of Expansion. In: *Paedagogica Historica*, 45(2009)1-2, p. 17-36.

4 Over het concept ‘*children at risk*’, zie de recente publicaties van Christine Mayer, Ingrid Lohmann en Ian Grosvenor in *Children and Youth at Risk*, een speciaal nummer van *Paedagogica Historica*, XLV(2009)1-2 en Christine MAYER, Ingrid LOHMANN, Ian GROSVENOR (red.), *Children and Youth at Risk. Historical and International Perspectives*, Frankfurt am Main: Peter Lang, 2009.

5 Frank SIMON & Dirk VAN DAMME, François Laurent en de sociale kwestie. Een offensief beschavingsdefensief. In: Johan ERAUW e.a. (red.), *Liber memorialis François Laurent 1810-1887*, Brussel: Story-Scientia, 1989, p. 109-164; Frank SIMON & Dirk VAN DAMME, Education

- and moral improvement in a Belgian industrial town (1860-90). François Laurent (1810-87) and the working classes in Ghent. In: *History of Education*, 22(1993)1, p. 63-84.
- 6 Frank SIMON & Dirk VAN DAMME, Education and moral improvement [...], p. 117.
- 7 *Vooruit*, 08/09/1900.
- 8 Call for papers, SHCY Biennial Conference, UC-Berkeley, July 10-12, 2009. In: *Newsletter. Society for the History of Childhood and Youth*, (2008)12.
- 9 Guy VANSCHOENBEEK, *Novecento in Gent* [...], p. 9.
- 10 Frank SIMON & Dirk VAN DAMME, Education and moral improvement [...], p. 65.
- 11 Guy VANSCHOENBEEK, *Novecento in Gent* [...], p. 9, 14.
- 12 Guy VANSCHOENBEEK, *Novecento in Gent* [...], p. 20-21.
- 13 *Le Jura Socialiste*, 05/06/1902, nr. 27.
- 14 Guy VANSCHOENBEEK, *Novecento in Gent* [...], p. 72.
- 15 Frank SIMON & Dirk VAN DAMME, Education and moral improvement [...], p. 69, voetnoot 25.
- 16 Frank SIMON & Dirk VAN DAMME, Education and moral improvement [...], p. 78.
- 17 Hiermee stopt voor de school van Sint-Amandsberg ook alle overeenkomst met het indertijd beruchte rationalistische weeshuis van Cempuis, waar een goed omlijnde opvoedingstheorie en -praktijk achter stak: *l'éducation intégrale* van Paul Robin. Verder in de tekst komen we daar nog op terug.
- 18 Maarten VAN GINDERACHTER, *Het rode vaderland. De vergeten geschiedenis van de communautaire spanningen in het Belgische socialisme voor WO I*, Tielt/Gent: Lannoo/Amsab-ISG, 2005.
- 19 Guy VANSCHOENBEEK, *Novecento in Gent* [...], p. 242.
- 20 Jeffrey TYSENS, Ontstaan en ontwikkeling van de vrijdenkersbeweging in Vlaanderen. In: *1789-1989, 200 jaar vrijzinnigheid in België*, Charleroi: Centre d'action laïque, 1989, p. 24-25.
- 21 Guy VANSCHOENBEEK, *Novecento in Gent* [...], p. 242.
- 22 Frank SIMON, Bogaerts, Amatus. In: *Nationaal Biografisch Woordenboek*, (1981)9, p. 47-54; Julie CARLIER, Emilie Claeys (1855-1943), een adepte van August Bebel's 'vrije huwelijk'? Een 'grote oefening' in historische kritiek: het persoonlijke en het politieke in een socialistisch-feministische strijd aan het einde van de 19e eeuw. In: *Brood en Rozen*, (2008)3, p. 16. Zie ook Christophe VERBRUGGEN & Julie CARLIER, An Entangled History of Ideas and Ideals. Feminism, Social and Educational Reform in Children's Libraries in Belgium before the First World War. In: *Paedagogica Historica*, 45(2009)3, p. 291-308.

- 23 Alexis SLUYS, *Mémoires d'un pédagogue*, Brussel: Ligue de l'enseignement, 1939, p. 123-131.
- 24 *Vooruit*, 07/08/1899.
- 25 *Vooruit*, 08/06/1901.
- 26 *Vooruit*, 01/09/1901.
- 27 *Vooruit*, 22/08/1902.
- 28 *Vooruit*, 28/08/1905.
- 29 *Vooruit*, 13/08/1903.
- 30 *Vooruit*, 14/08/1900.
- 31 *Vooruit*, 28/08/1902.
- 32 *Vooruit*, 06/09/1905.
- 33 *Vooruit*, 20/08/1902.
- 34 *Vooruit*, 13/08/1902.
- 35 *Journal de Caen*, 1905. Zie: Yves DE BAETS, *Bijdrage tot de geschiedenis van de Volkskinderen*, Erps-Kwerps: De Baets, 2008. Uitgave op basis van het familiearchief uit de jaren 1902 tot 1913 van Elvire Josephina Leopoldina De Baets, lid van de Volkskinderen en Gewezen Volkskinderen.
- 36 *Vooruit*, 10/08/1904.
- 37 Yves DE BAETS, *Bijdrage tot de geschiedenis [...]*.
- 38 *Vooruit*, 09/08/1904.
- 39 *Vooruit*, 24/08/1904.
- 40 *Vooruit*, 18/08/1905.
- 41 *Le Journal de Caen*, 1905.
- 42 *Vooruit*, 18/11/1903.
- 43 *Vooruit*, 06/09/1901.
- 44 *Vooruit*, 05/09/1905.
- 45 *Vooruit*, 27/08/1902.
- 46 *Vooruit*, 29/08/1905.
- 47 Alain MÉLO, *Une maison pour le peuple à Saint-Claude: 1880-1940*, Saint-Claude: La Fraternelle, 1995; *Le Jura Socialiste*, (1902)36; Archives de la Maison du Peuple, Saint-Claude, Jura, France.
- 48 *Vooruit*, 01/09/1899.
- 49 Maarten VAN GINDERACHTER, *Het rode vaderland [...]*, p. 258-259.
- 50 *Vooruit*, 08/08/1900.

51 *Vooruit*, 23/08/1903.

52 *Vooruit*, 08/09/1900.

53 Amsab-ISG, Archief Victor en Jos Lamacq, nr. 136, Jos Lamacq, *Herinneringen uit mijne kinderjaren. Eenige anekdoten*, p. XI.

54 Amsab-ISG, Archief Victor en Jos Lamacq, nr. 136, Jos Lamacq, *Herinneringen [...]*, p. XI.

55 *Le Jura Socialiste*, (1903)6.

56 Hans-Ulrich GRUNDER, *Anarchistische Erziehung als libertäre Reformpädagogik. Geschichte – Modelle – Beispiele*, Baltmannsweiler: Schneider Verlag Hohengehren, 2007;
Paul HALENS, *Dolen of dwalen. Paul Robin (1837-1912): pedagoog-anarchist-vrijmetselaar*, Brussel: VUBPRESS, 1999; Michael P. SMITH, *The Libertarians and Education*, Londen: George Allen & Unwin, 1983, p. 18-61.

57 *Vooruit*, 06/09/1901.

58 *Vooruit*, 21/08/1902.

59 *Le Jura Socialiste*, (1902)36.

60 *Vooruit*, 31/08/1899.

61 Paul HALENS, *Dolen of dwalen [...]*, p. 138.

62 Karel DE CLERCK, Bie DE GRAEVE, Frank SIMON, *Dag meester, goedemorgen zuster, goedemiddag juffrouw. Facetten van het volksonderwijs in Vlaanderen (1830-1940)*, Tielt/Weesp: Lannoo, 1984, p. 173.

63 Jeffrey TYSENS, *Om de schone ziel van 't kind ... Het onderwijsconflict als een breuklijn in de Belgische politiek*, Gent: Provinciebestuur Oost-Vlaanderen/Liberaal Archief, 1998, p. 121.

64 Aimé BOGAERTS, *Volledige werken. Kindergedichten, liederen en tooneeltjes, socialistische zangen en cantaten, tooneelwerken en zangspelen*, Gent: Het Licht, 1925.

65 *Vooruit*, 22/02/1901.

66 Aimé BOGAERTS, *Volledige werken [...]*.

67 Amsab-ISG, Archief Victor en Jos Lamacq, nr. 136, Jos Lamacq, *Herinneringen [...]*.

68 Frank SIMON, De relaties van de Belgische Socialistische Onderwijzersbond met de Belgische Werkliedenpartij, 1893-1896. In: Karel DE CLERCK & Henk VAN DAELE (red.), *Professor R.L. Plancke 70. Getuigenissen en bijdragen*, Gent: CSHP, 1981, 141-158.

69 Nathalie BRÉMAND, *Les socialismes et l'enfance. Expérimentation et utopie (1830-1870)*, Rennes: Presses universitaires de Rennes, 2008.

70 Hans-Ulrich GRUNDER, *Anarchistische Erziehung [...]*, p. 176; Over tegenstrijdigheden in pedagogiek, zie: Marc DEPAEPE, Frank SIMON, Angelo VAN GORP, *Paradoxen van pedagogisering. Handboek pedagogische historiografie*, Leuven/Voorburg: Acco, 2005.

71 Maurits DE VROEDE, Francisco Ferrer et la Ligue Internationale pour l'éducation rationnelle de l'enfance. In: *Paedagogica Historica*, 19(1979)2, p. 278-295; Michael P. SMITH, *The Libertarians [...]*; Jean-François MARCHAT, Francisco Ferrer, un solidariste libertaire en Éducation nouvelle. In: Annick OHAYON, Dominique OTTAVI, Antoine SAVOYE (red.), *L'Éducation nouvelle, histoire, présence et devenir*, Bern: Peter Lang, 2004, p. 67-92, 278-295; Francisco FERRER Y GUARDIA, *La escuela moderna*, introductie door Luis Miguel Lázaro, Jordi Monés en Pere Solà, Madrid: Biblioteca Nueva, 2010; Pere SOLÀ I GUSSINYER (red.), Centenari Ferrer y Guàrdia: in balance historiogràfic i pedagògic. In: *Educació i Història. Revista d'Història de l'Educació*, 16(2010), p. 1-208 (themanummer).

72 Vooruit, 13/10/1909.

73 Francisco Ferrer. 100 ans après son execution. Les avatars d'une image. Tentoonstelling Université libre de Bruxelles, 11/09-17/10/2009. Zie het supplement van *Espaces de liberté*, september 2009 (artikels van Anne Morelli, Marie-Jo Sanchez Benito en Pasquale NARDONE); Francisco FERRER Y GUARDIA, *L'École Moderne. Explication posthume et finalité de l'enseignement rationnel*, Brussel: Couleur Livres, 2009; Albert ESTERUELAS TEIXIDÓ, Cent anys de pedagogia llibertària: el deixant de Francesc Ferrer i Guàrdia. In: *Temps d'Educació*, (2009)37, p. 73-86.

74 Vooruit, 22/10/1909.

75 Vooruit, 21/10/1909.

76 Guy VANSCHOENBEEK, *Novecento in Gent [...]*, p.129, 256; Baudouin GROESSENS, L'influence de la libre pensée dans l'idéologie scolaire du socialisme belge (fin 19e-début 20e s.). In: *Brood en Rozen*, (1998)2, p. 38-41.

77 Gary CROSS, *The Cute and The Cool. Wondrous Innocence and Modern American Children's Culture*, New York: Oxford University Press, 2004.

78 Een droom. In: *Ons Woord. Tolk der Antwerpsche onderwijsvereniging Diesterweg*, (1899)6, p. 132-136; Richard G. OLSON, *Science and Scientism in Nineteenth-Century Europe*, Urbana/Chicago: University of Illinois Press, 2008, p. 264-267.

79 Edward BELLAMY, *Looking Backward 2000-1887*, hoofdstuk 25 (eerste uitgave: 1888), zie: <http://xroads.virginia.edu/~hyper/BELLAMY/toc.html>, laatst geraadpleegd op 04/05/2011.

80 Amsab-ISG, Archief Victor en Jos Lamarq, nr. 136, Jos Lamarq, *Herinneringen [...]*, p. VIII-IX.

81 *Le Jura Socialiste*, 20/09/1902, nr. 36.